

Зеновій КОРИНЕЦЬ

Народний артист України, доцент,
професор кафедри методики музичного
виховання, співів та хорового диригування
Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова

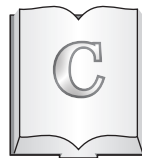
Ключові слова: освіта, культура, вчитель, педагогічна діяльність, самоорганізація.

У статті визначено та проаналізовано сутність саморегуляції педагогічної діяльності як рефлексивної особистісної характеристики і категорії психолого-педагогічної науки, яка відображає процес забезпечення ефективної взаємодії вчителя із змістом і результатами власної педагогічної діяльності, приведення своїх можливостей відповідно до її вимог; автор підкреслює складність і багатоаспектність процесу саморегуляції педагогічної діяльності, його динамічний комплексний характер обумовлюють необхідність досліджувати його з позицій системного підходу, який виявляється в усвідомленні мети, мотивів, моделюванні умов, розробці програми діяльності, у пошуку причин її неуспішності, коли від наслідків результатів учитель просувається до причин, тобто організує і регулює власну діяльність як систему, здійснює її корегування відповідно до вимог конкретної ситуації.

УДК 371.133

ПРОФЕСІЙНА КУЛЬТУРА ЯК ЧИННИК САМООРГАНІЗАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

© Корінець 3., 2015

учасні вимоги до вчителя і процесу його підготовки зумовлені процесами інтенсивної інформатизації суспільства, мобілізації потенціалу системи самоорганізації навчання у вищій педагогічній школі для проходження всіх етапів професійного становлення, що забезпечують формування в майбутніх учителів цілісного досвіду педагогічної діяльності, а також основних компонентів педагогічної культури. Це вимагає перегляду традиційних уявлень про розвиток особистості педагога, реалізації випереджувальних технологій його професійної підготовки.

Важливою сутнісною характеристикою вчителя, складовою його професійної підготовки, показником рівня сформованості педагогічної діяльності є педагогічна культура, яка генетично пов'язана з духовною і професійною культурою особистості.

Сформованість педагогічної культури характеризує творчу особистість, яка постійно розмірковує, мислить альтернативно, незадоволена одержаними здобутками, здійснює пошук причин тих чи інших явищ, володіє розвинутим прагненням до

творення. Формування педагогічної культури означає розвиток у студентів самосвідомості, самостійності, незалежності суджень у поєднанні з повагою до поглядів інших людей, почуття самоповаги, здатність орієнтуватися у світі духовних цінностей, уміння приймати рішення і нести відповідальність за свої дії і вчинки [1].

Критерієм культури особистості, на думку А. Деркача, є оптимальність і конструктивність її власного самовираження, самореалізації і того способу професійної діяльності, за допомогою якого вона здійснює цю діяльність [2, с. 84].

Оскільки вчитель постійно знаходиться в ситуації морального, етичного, світоглядного вибору, оцінювання та регулювання педагогічних обставин і ситуацій, постановки мети і завдань, пошуку засобів їх досягнення, прийняття рішень та їх реалізації, то методологічно важливим є положення про органічний зв'язок культури з педагогічною діяльністю.

Феномен професійно-педагогічної культури можна уявити як інтегральну якість особистості педагога, умову та передумову ефективної педагогічної діяльності, узагальнений показник професійної компетентності вчителя і мету професійного самовдосконалення. Основним змістом професійно-педагогічної культури вчителя є його здатність до безперервної самоосвіти, самовиховання, саморозвитку, перетворювальної діяльності, свідомого підкорення діяльності ціннісним соціокультурним пріоритетам, ефективного самоуправління і творчої самореалізації.

Основними критеріями визначення рівнів сформованості культури особистості є оптимальність і конкретність її соціального і професійного самовираження, самореалізації [3, с. 34–37].

У психолого-педагогічній літературі педагогічну культуру характеризують як вияв сутнісних духовно-творчих властивостей особистості, професійної діяльності і спілкування вчителя (А. Барабанщиков [4]). Спираючись на методологічні основи, І. Ісаєв пропонує чотирьохкомпонент-

ну модель професійно-педагогічної культури, структурними складниками якої є аксіологічний, технологічний, творчий, особистісний [5]. Якщо педагогічну діяльність розглядати як вирішення різних завдань, які за своєю суттю стають завданнями соціального управління, то вона може бути подана на технологічному рівні послідовністю таких технологій: педагогічний аналіз, цілепокладання та планування, організація, контроль, регулювання і корегування навчально-виховного процесу. Саме в такому контексті педагогічна культура реалізовує функції регулювання, зберігання, відтворення й розвитку педагогічної реальності. Таке розуміння сутності педагогічної культури зумовлює необхідність розгляду проблеми саморегуляції педагогічної діяльності як її елемента, як засобу професійної підготовки вчителя, як умови його саморозвитку. В. Сластьонін з реалізацією культурологічного підходу до педагогічної освіти пов'язує можливість подолання тенденцій розвитку безособистісної, абстрактно-формальної педагогіки, а формування професійної культури вчителя вважає найважливішим об'єктом наукового пізнання й організаційно-управлінських рішень [6, с. 17].

Результати аналізу емпіричних даних свідчать, що, незважаючи на наявність нормативних, алгоритмічних елементів, педагогічна діяльність пов'язана з вирішенням великої кількості нестандартних, непередбачуваних ситуацій, корекцією педагогічних дій, що спонукає вчителя до саморегулятивної діяльності, яка є сферою прояву його творчих можливостей, компонентом професійної культури.

У будь-якого вчителя зазвичай функціонують певні внутрішні елементи особистісної регуляції поведінки і діяльності, але у більшості фахівців (58%) професійні рішення не стають внутрішнім надбанням, результатом усвідомленого вільного вибору, оскільки переважно зорієнтовані на задані дидактико-методичні схеми та існуючі стереотипи. Як наслідок, 60,6% учителів не здійснюють цілеспрямованого ана-

лізу результатів педагогічної діяльності, її основні компоненти не стають об'єктом самопізнання й саморегуляції. Цьому частіше не сприяє і робота представників шкільної адміністрації, яка не завжди спрямована на розвиток професійної активності вчителя, не стимулює його до самопізнання, не містить конструктивних пропозицій та ефективних варіантів побудови навчально-виховного процесу.

Мета статті – визначити дидактико-пізнавальні можливості саморегуляції педагогічної діяльності як ефективного засобу формування професійної культури майбутнього вчителя в системі його підготовки.

Результати аналізу процесу навчання студентів у педагогічних вищих навчальних закладах (ВНЗ) свідчать про те, що серед основних вад традиційної системи підготовки майбутніх учителів у контексті досліджуваної проблеми можна назвати такі: 1) спрямованість тематики занять з дисциплін психолого-педагогічного циклу недостатньо відповідає завданням підготовки до самовдосконалення, самоорганізації, самооцінки, саморегуляції педагогічної діяльності, має в основному теоретичний характер і містить тільки окремі практичні питання; 2) у процесі вивчення психолого-педагогічних дисциплін знання теорії недостатньо трансформуються в метод моделювання, програмування і діагностики процесу навчання, пояснення сутності і суперечливості педагогічних явищ і об'єктів не стають основою для прийняття конкретних рішень у процесі практичної діяльності; 3) навчально-пізнавальна діяльність студентів здійснюється в основному на емпіричному рівні у форматі індуктивного шляху пізнання.

Результати аналізу навчальних планів, програм, підручників і посібників з дисциплін психолого-педагогічного циклу, діагностика рівнів сформованості мотиваційного, теоретичного і практичного компонентів готовності студентів вищої педагогічної школи до саморегуляції педагогічної діяльності свідчать про те, що питанням підготовки до досліджуваного феномена

не приділяється належна увага і як наслідок – майбутні фахівці і вчителі-практики не здійснюють цілеспрямованого аналізу педагогічної діяльності, її основні компоненти не стають об'єктом самоусвідомлення і саморегуляції. З'ясовано, що причина цього явища полягає у відсутності відповідних мотивів самовдосконалення, несприйнятті себе як активного суб'єкта власної діяльності, неусвідомленні залежності успішності та ефективності діяльності від особистісних якостей. У вивченні дисциплін психолого-педагогічного циклу має місце слабка спрямованість знань на самоосвітню, самоаналітичну пізнавальну діяльність, несформованість умінь теоретично осмислювати факти та явища педагогічного процесу.

Розробка системи формування педагогічної культури через організацію саморегулятивної діяльності потребує аналізу емпіричного досвіду підготовки майбутнього вчителя, а також філософської, культурологічної, психологічної та педагогічної літератури з цієї проблеми. Узагальнюючи праці, у яких досліджуються ці питання, можна виділити кілька напрямів наукових досліджень: розкриття загальних основ розвитку професійної культури (Н. Крилова, Н. Ничкало, Т. Саломатова, О. Смірнова, Г. Соколова та ін.); вивчення основних проблем формування особистості вчителя як суб'єкта діяльності, цілісності його професійно-педагогічної підготовки (В. Бондар, С. Гончаренко, В. Гриньова, І. Зязюн, Н. Кичук, В. Кравець, М. Кузьміна, С. Максименко, О. Пехота, О. Пометун, В. Семиченко, С. Сисоєва, В. Сластьонін, М. Сметанський, Р. Хмелюк та ін.); висвітлення окремих аспектів професійної культури вчителя (Т. Бутенко, В. Грехнев, В. Кан-Калик, Я. Коломинський, С. Мельничук, А. Мудрик, І. Синиця, Г. Тарасенко та ін.).

Розглянута понятійно-термінологічна система характеризує явище саморегуляції педагогічної діяльності як загальний базовий інваріант для теорії і методики професійної освіти. Водночас «саморегуляція педагогічної діяльності» як спеціальне науко-

ве поняття не є усталеним і потребує всебічного вивчення, аналізу взаємозв'язків основних компонентів.

Результати психолого-педагогічних досліджень (О. Пехота, В. Семиченко, О. Чебикін та ін.) свідчать, що реально існуюча система навчання у педагогічних ВНЗ у кращому випадку формує у студентів здатність до стихійного професійного саморозвитку, що виявляється під час розв'язання вузьких ситуативних завдань щодо самоорганізації особистості в навчанні чи професійній діяльності.

Розробка системи підготовки майбутнього вчителя до саморегуляції педагогічної діяльності враховує такі методологічні орієнтири: ідею суб'єктності, що започаткована у працях Б. Ананьєва, Л. Виготського, Г. Костюка, О. Леонтьєва, С. Рубінштейна; ідею унікальності внутрішнього світу людини, саморозвитку її як суб'єктивної реальності, що знайшла своє відображення у працях І. Беха, Т. Березіної, І. Кона, В. Слободкіова, А. Спіркіна, Г. Цукерман, І. Чеснокової та ін.; ідею гуманістичної психології про самоактуалізацію педагога як вищу форму його саморозвитку, тобто його здатності реалізувати те, що в ньому закладено, відповідно до власних вищих потреб – істини, краси, досконалості та ін. (А. Маслоу, К. Роджерс, Г. Олпорт, В. Франкл).

Методологічні основи дослідження визначено відповідно до компаративного і міждисциплінарного змісту явища саморегуляції педагогічної діяльності, що має прямі та опосередковані зв'язки із загальною, віковою, педагогічною психологією, загальною і професійною педагогікою, історією педагогіки, з педагогікою школи та теорією професійно-педагогічної підготовки. Результати наукових досліджень з різних галузей наук забезпечили можливість комплексно вивчати феномен саморегуляції педагогічної діяльності в системі наукових знань з урахуванням їх сучасного рівня розвитку, теоретично інтерпретувати результати емпіричної та експериментальної роботи.

На основі результатів аналізу наукових ідей і теоретико-методологічних підходів

визначено сутність саморегуляції педагогічної діяльності як рефлексивної особистісної характеристики і категорії психолого-педагогічної науки, яка відображає процес забезпечення ефективної взаємодії вчителя із змістом і результатами власної педагогічної діяльності, приведення своїх можливостей відповідно до її вимог. Складність і багатоаспектність процесу саморегуляції педагогічної діяльності, його динамічний комплексний характер обумовлюють необхідність досліджувати його з позицій системного підходу, який виявляється в усвідомленні мети, мотивів, моделюванні умов, розробці програми діяльності, у пошуку причин її неуспішності, коли від наслідків результатів учитель просувається до причин, тобто організує і регулює власну діяльність як систему, здійснює її корегування відповідно до вимог конкретної ситуації. Мета саморегуляції педагогічної діяльності, насамперед, передбачає вивчення, аналіз, регуляцію її основних об'єктів: дидактичних цілей, завдань, принципів, методів, форм і засобів навчання, етапів уроку та їх взаємозв'язків, результатів навчання, рівня розвитку особистості учня, власних суб'єктивних станів. Результат саморегуляції становить мисленнєве порівняння станів і процесів, що мали місце у власній практиці, із уже засвоєними знаннями про їх важливі форми, варіанти, формулювання висновків на основі цього порівняння.

Це можливе за наявності еталону (взірця) для такого ототожнення та оцінки власної діяльності і власних професійно-особистісних якостей. Таким еталоном для вчителя може бути: 1) особистий задум (модель), що передує професійній діяльності й охоплює професійно-педагогічні цінності; 2) діяльність інших учителів, роботу яких він спостерігав, вивчав. Такий еталон під час професійного самопізнання повинен окреслюватись учителем як прототип його педагогічної діяльності.

Саморегуляцію педагогічної діяльності можна схарактеризувати як систему, що функціонує у двох вимірах: статичному і динамічному. Статичний вимір системи ві-

дображає усталену структуру педагогічної теорії, компоненти якої складаються із взаємозв'язаних категорій, понять, ідей, наукових положень, які відбивають результати пізнання процесу навчання.

Динамічний вимір – це рух дидактико-технологічних знань та вмінь, які забезпечують розвиток особистості, самопізнання і саморегуляцію об'єктів педагогічної діяльності. Тому досліджувати систему саморегуляції педагогічної діяльності вчителя необхідно як на основі компонентно-структурного (при вивченні статичного аспекту системи), так і структурно-функціонального підходів (при вивченні динамічного аспекту).

Формування системи саморегуляції педагогічної діяльності здійснюється у взаємозумовленому розвитку всіх компонентів. Ядром її є ціннісно-цільовий складник, який включає педагогічні цінності як відносно стійкі орієнтири, що забезпечують зіставлення цілей і змісту діяльності з вимогами ситуації.

Обґрунтовано, що формування системи наукових знань, які становлять основу підготовки до діяльності саморегуляції, пов'язане з необхідністю забезпечити оптимальне співвідношення між знаннями теорії саморегуляції і знаннями сутності та закономірностей навчально-виховного процесу, які є одним з основних об'єктів самоаналітичної і саморегуляційної діяльності.

Результати системно-функціонального аналізу педагогічної діяльності вчителя, структури наукових основ управління, педагогіки, психології, педагогічних технологій дали змогу визначити підсистему теоретико-методологічних, психолого-педагогічних і дидактико-технологічних знань та діагностико-прогностичних, самоаналітичних і саморегуляційних умінь як основу для здійснення діяльності саморегуляції. Основою побудови підсистем знань і визначення складу дидактико-технологічних знань є ланки пізнавального циклу, основні компоненти теорії навчання, структура саморегуляції педагогічної діяльності. Зазначені чинники обслугову-

ють системний самоаналіз процесу навчання і саморегуляції педагогічної діяльності від постановки і прийняття мети і завдань, їх реалізації до одержання й оцінки їх результатів. У цю систему знань входять також питання теоретико-методологічного характеру, умови і критерії ефективності функціонування педагогічного процесу і педагогічної діяльності, а також вимоги до прийняття рішень щодо її вдосконалення.

Основними психолого-педагогічними умовами ефективності педагогічної системи формування професійної культури майбутніх фахівців засобами саморегуляції педагогічної діяльності є ціннісно-цільова спрямованість навчально-виховного процесу на формування компонентів саморегуляції; забезпечення синтезу знань теорії і технології саморегуляції педагогічної діяльності та знань теорії і практики навчання; залучення майбутніх учителів до діяльності, адекватній структурі її саморегуляції. Ці умови забезпечують взаємозв'язки і взаємодії між суб'єктами навчально-виховного процесу і виявляються в діяльності викладача через планування, організацію, регулювання й контроль за навчально-пізнавальною діяльністю студентів.

Для формування професійної культури майбутнього вчителя засобом саморегуляції педагогічної діяльності в умовах аудиторної, позааудиторної, індивідуальної та самостійної роботи доцільно використовувати інтерактивні методи організації навчальної діяльності: створення програм самоаналізу і саморегуляції педагогічної діяльності, дидактична гра, моделювання, дискусія, презентація, аналіз професійних ситуацій, кейс-метод, тренінг, комп'ютерне тестування.

Визначено, що серед форм організації навчального процесу найбільш ефективними є лекції-бесіди, лекції-консультації, практичні заняття, усні журнали, лабораторно-практичні заняття, індивідуальні науководослідні завдання, самостійна та індивідуальна робота, наукові проблемні групи.

Для формування компонентів готовності до саморегуляції педагогічної діяльності важливо використовувати мультимедій-

ні засоби інтерактивних технологій: електронні підручники, посібники, навчальні програми, бази даних електронної бібліотеки, інтерактивний дидактичний комплекс дисциплін психолого-педагогічного циклу, Internet.

Таким чином, результати аналізу теорії і практики навчання і виховання майбутнього вчителя дали змогу визначити, що саморегуляція педагогічної діяльності – компонент професійної культури вчителя, універсальна характеристика педагогічної діяльності, що виявляється в різних формах його активності; системне особистісне утворення, яке характеризує міру оволодіння технологією самоорганізації педагогічної діяльності, розвиток суб'єктної

позиції вчителя, вибірково взаємодіє із соціально-педагогічним середовищем, психічними процесами і володіє інтегративними якостями цілого. Особливості формування професійної культури майбутнього вчителя через саморегуляцію педагогічної діяльності обумовлені індивідуальними, психофізіологічними, віковими характеристиками, соціальним і педагогічним досвідом особистості.

Перспективи подальших досліджень полягають у визначенні умов і способів розвитку компонентів саморегуляції педагогічної діяльності в умовах кредитно-трансферної системи організації навчального процесу ВНЗ, у системі методичної роботи школи, післядипломної освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Гриньова В. М.** Формування педагогічної культури майбутнього вчителя: теоретичний та методичний аспекти : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня д-ра пед. наук : 13.00.04 / В. М. Гриньова. – К., 2001. – 45 с.
2. **Деркач А. А.** Акмеология: личностное и профессиональное развитие человека. Акмеологические основы управленческой деятельности / А. А. Деркач. – М.: РАГС, 2012. – 340 с.
3. Методология и стратегия акмеологического исследования. – М.: МПА, 1998. – 148 с.
4. **Барабанщиков А. В.** Проблемы педагогической культуры преподавателей вузов. К вопросу о сущности педагогической культуры / А. В. Барабанщиков // Советская педагогика. – 1991. – № 1. – С. 45–51.
5. **Исаев И. Ф.** Профессионально-педагогическая культура преподавателя высшей школы: воспитательный аспект : учеб. пособие / И. Ф. Исаев. – М.; Белгород: Вазелица, 1992. – 102 с.
6. Формирование профессиональной культуры учителя : учеб. пособие / под ред. В. А. Сластенина. – М.: Прометей, 1993. – 178 с.
7. **Чайка В. М.** Підготовка майбутнього вчителя до саморегуляції педагогічної діяльності : монографія / за ред. Г. В. Терещука. – Тернопіль : ТНПУ, 2006. – 275 с.

REFERENCES

1. **Hrynyova V.M.** Formation of pedagogical culture of the future teacher: theoretical and methodological aspects: thesis for a degree of Dr. ped. sciences: 13.00.04 / V.M. Hrynyova. – K., 2001. – 45 s.
2. **Derkach A.A.** Acmeology: personal and professional development of a human. Acmeological fundamentals of managing activity / A.A. Derkach. – M.: RAGS, 2012. – 340 p.
3. Methodology and Strategy for acmeological study. – M.: MPA, 1998. – 148 s.
4. **Barabanshchikov A.V.** Problems of pedagogical culture of university teachers. On question to essence of pedagogical culture / A.V. Barabanshchikov // Sovetskaia pedagogika. – 1991. – № 1. – S. 45-51.
5. **Isaev I. F.** Professional-pedagogical culture of a high school lecturer: training aspect: textbook / I. F. Isaev. – M.; Belgorod: Vazelytsa, 1992. – 102 s.
6. Professional formation of teacher culture: textbook / ed. V.A. Slastenina. – M.: Prometei, 1993. – 178 s.
7. **Chaika V.M.** Training of a future teacher to regulate teaching activities: monograph / ed. H. V. Tereshchuk. – Ternopil: TNPU, 2006. – 275 s.